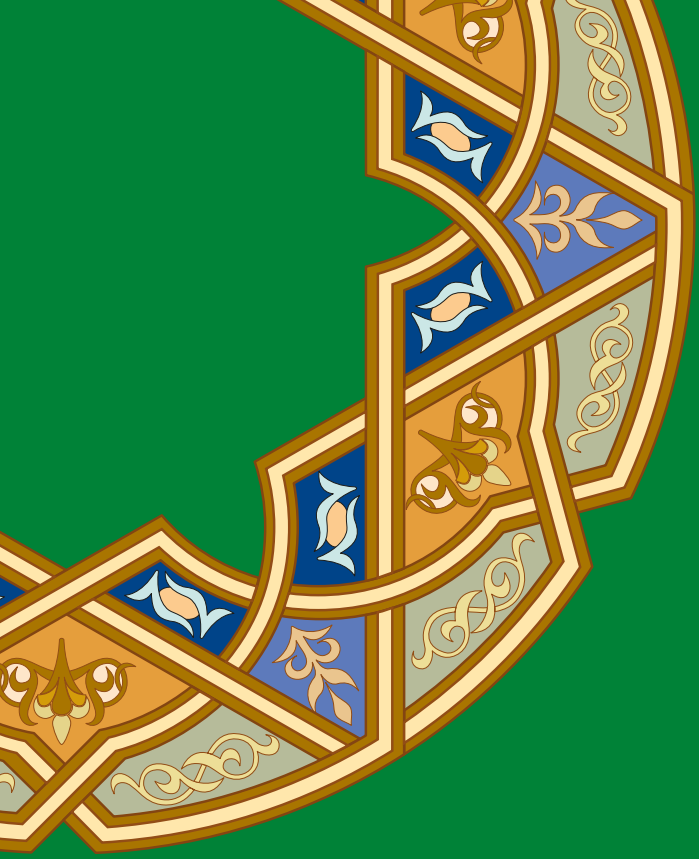

JAN OPSAL

ISLAM

LYDIGHETENS VEI

3. utgave

UNIVERSITETSFORLAGET

Islam

Jan Opsal

Islam

Lydighetens vei

3. utgave

Universitetsforlaget

© Universitetsforlaget, Oslo, 2019
ISBN: 9788215040332
1. utgave, 1. versjon, Universitetsforlaget, 2019
E-utgaven baserer seg på 3. trykte utgave, Universitetsforlaget 2016

Omslagsdesign: Stian Hole
Sats: Universitetsforlaget

Materialet i denne publikasjonen er omfattet av åndsverklovens bestemmelser. Uten særskilt avtale med Universitetsforlaget er enhver eksemplarfremstilling og tilgjengeliggjøring bare tillatt i den utstrekning det er hjemlet i lov eller tillatt gjennom avtale med Kopinor, interesseorgan for rettighetshavere til åndsverk.

www.universitetsforlaget.no
post@universitetsforlaget.no

Innhold

Forord til tredje utgave 7

I TO KRYSSENDE VEIER
1 Europa og islam – et vanskelig naboskap 11

II LYDIGHETENS VEI I PRAKSIS
2 Lydighet i samfunnslivet 27
3 Lydighet i familielivet 41
4 Lydighet i den enkeltes liv 55
5 Veien gjennom livet 71

III ORDETS VEI TIL VERDEN
6 Troens artikler 89
7 Muhammed 105
8 Koranen og Hadith 121
9 Islam og andre religioner 143

IV MUSLIMENES MANGE VEIVALG
10 Sunni, sjia og andre retninger 161
11 Sufisme – islams indre vei 179
12 Folkelig islam 197
13 Nye veier i en ny tid 217

V ISLAMS VEIER GJENNOM VERDEN
14 Arabia før og på Muhammeds tid 235
15 Islams vekst og utbredelse 251
16 En mangfoldig muslimsk verden 272
17 Islam i Vesten 288
18 Muslimer i Norge 306

VI OPPSLAGSDEL
Minileksikon – viktige ord og begreper 329
Islamsk kalender 355
Muhammeds familie 363
Allahs 99 navn 367
Norske ord med arabiske røtter 371
Bibliografi 375
Register 389

Forord til tredje utgave

«Muhammed hadde noe å gjøre med et fjell.
Enten gikk han til fjellet, eller så kom det til ham»
(anonym) (Kritzek 1964:6).

Mannen bak utsagnet over deltok på et kurs for et amerikansk oljeselskap før han skulle flytte til Midtøsten for noen tiår siden. Svaret hans var ett av de bedre da selskapet testet sine ansattes kunnskap om islam og Muhammed.

Da den første utgaven av denne boken kom ut i 1994, var kanskje ikke kunnskapsnivået om islam blant folk flest stort høyere. Når den tredje utgaven nå gis ut i revidert og oppdatert form, er situasjonen på mange måter en annen. Islam har preget mediebildet i flere tiår. Viktigst er at mange har fått muslimer som naboer, klassekamerater, arbeidskolleger og venner og dermed fått egne referanser med tanke på islam. Forhåpentlig har også *Islam. Lydighetens vei* og annen faglitteratur om islam bidratt positivt med tanke på kunnskap om islam. Jeg er takknemlig for gode tilbakemeldinger fra mange lesere gjennom mange år.

Men hva er islam? Det finnes mange svar på dette spørsmålet. Islam er en mangfoldig størrelse. Ethvert enkelt svar ville være en innsnevring av virkeligheten. Denne boken er en observasjon av islam både som en aktuell og historisk religion, som en politisk og personlig religion og som en religion med både en ytre og en indre dimensjon.

Denne boken er ikke en islamsk troslære, da ville én form for islam være framstilt som den ene rette. Boken gir heller ikke uttrykk for en bestemt vurdering av islam. Jeg har ønsket å gi en saklig beskrivelse av en rekke forskjellige former. Den inneholder mange sitater, både fra autoritative muslimske tekster og fra muslimer, som tolker islam på ulike måter.

Både forskere og muslimske lærde kan framstille islam med vekt på

ulike aspekter. Jeg har valgt undertittelen *Lydighetens vei* fordi Muhammed selv viste til de fem pliktene som kalles islams fem søyler da han ble spurt om hva islam var, se mer om dette i kap. 4. Selve navnet islam er avledet fra det arabiske verbet for å underkaste seg.

Jeg har ikke valgt en tradisjonell oppbygning hvor en begynner med Muhammed i den arabiske ørken og så endelig slutter i vår egen tid. Jeg har startet ved Vestens møte med islam og med muslimers praktiske lydighet mot islam i samfunn, familieliv og privatliv. På denne måten kommer islam som en levende religion i dag mer til sin rett.

Islam. Lydighetens vei kan brukes på flere måter. Den kan selvsagt leses fra perm til perm, men den kan også brukes som en oppslagsbok. En kan bruke registeret for å finne fram til begreper eller personer som en er interessert i. En oversikt over islamsk kalender gir datoer for muslimske høytider fram til år 2030. Det finnes også et minileksikon som forklarer faguttrykk, fremmedord o.l. Arabiske ord er forklart den første gangen de forekommer, og en kort forklaring er gitt i minileksikonet. De arabiske ordene er kursivert og gjengitt på en så enkel måte som mulig i teksten. Noen arabiske ord er blitt så innarbeidet at de bare er kursivert første gang de forekommer, som Koranen, hadith, kalif, imam, sunni, sjia og sharia. Allah er gjennomført som gudsnavn.

Henvisningene til Koranen er til to ulike systemer for verstelling:

Einar Bergs norske oversettelse av Koranen følger Flügels verstelling i de fleste utgavene av denne oversettelsen, og denne versangivelsen er angitt først ettersom det vil være denne versjonen de fleste leserne slår opp i.

De fleste utgaver av Koranen følger imidlertid det egyptiske systemet. Der hvor dette systemet avviker fra det første, står versangivelsen etter en skråstrek.

Alle sitater fra utenlandske kilder er oversatt til norsk av forfatteren, for å gjøre stoffet mest mulig tilgjengelig.

Hafrsfjord, januar 2016
Jan Opsal

1

To kryssende veier

1 Europa og islam – et vanskelig naboskap

«Islam. The Misunderstood Religion.»
(Qutb 1972, boktittel)

> «Europa har alltid nektet å lære noe fra islam, og jeg beklager å måtte si at min vurdering av historien er at krangelen mellom islam og Europa ikke kommer til å bli bilagt selv gjennom flere internasjonale debatter. Europa har alltid startet en konfrontasjon med islam, har alltid satt seg fore å ødelegge islam, og har alltid forsøkt å misforstå og fortegne islam. Europa har alltid sett på islam som en trussel. Og den lange tradisjonen med å konfrontere islam fortsetter dessverre i vår tid.»

Kalim Siddiqui, leder av The Islamic Institute i London, er ikke alene om denne pessimistiske vurderingen som han presenterte på et seminar i Oslo i forbindelse med Salman Rushdies bok *Sataniske vers* (Siddiqui 1990:27). Europas lange naboskap med islam har vært preget av konflikter og fiendskap. Denne 1300–1400 år lange historien er resonansbunn for dagens bilder av islam i vestlige media. Derfor mener mange at ethvert møte mellom Europa og islam er dømt til å ende i konflikt. Det kan derfor være nyttig å se på hvordan islam er blitt oppfattet og møtt av sine europeiske naboer i denne perioden.

Maurernes tid i Spania

Allerede i 710 krysset de arabiske maurerne Gibraltarstredet, og året etter etablerte islam seg permanent på europeisk jord. Den vestgotiske kongen Roderick ble raskt beseiret, og i 715 var det ikke lenger noen motstand av betydning mot maurerne på Pyrenéhalvøya (Watt 1972:40).

Den nordlige delen av det vestgotiske riket innbefattet også områder nord for Pyreneene, og derfor ble maurerne ganske snart oppfattet som en militær trussel for resten av Europa. De rykket nordover, hadde erobret Bourdeaux, og nærmet seg Nordsjøen da de møtte sterk motstand fra det frankiske kongedømmet, hvor makten var blitt samlet under Pipin av Herstal noen tiår tidligere, i 687. Da hans sønn Karl Martell slo maurerne i slaget mellom Poitiers og Tours i 732, ble muslimenes militære framrykking stanset. Etter flere konfrontasjoner med den frankiske hæren ble maurerne forvist til området sør for Pyreneene, selv om de i et par tiår beholdt kontrollen over kyststripen langs den franske rivieraen til Narbonne.

Fra tidlig på 800-tallet var Saragossa, Toledo og Mérida de nordligste byene under maurernes kontroll, og områdene nord for disse var en slags buffersone i forhold til det frankiske kongedømmet.

I det ellevte århundret gikk den politiske enheten i det muslimske Spania i oppløsning. I 1031 var det om lag tretti lokale muslimske herskere i Spania. En rekke kristne stater var blitt etablert, og i 1085 mistet maurerne Toledo. Da trusselen fra korstogene oppstod, appellerte maurerne til almoravidene, herskerne i det store berberriket i Nordvest-Afrika. De slo tilbake en kristen hær, og berbere styrte Spania fra 1090 til 1223.

Men mot slutten av 1200-tallet hadde kristne fyrster tatt kontrollen over hele Spania bortsett fra Granada, som var selvstendig helt fram til 1492. Dette innebar at det i nesten 800 år var en kontaktflate mellom kristne og muslimer på europeisk jord i Spania.

Muslimenes kulturformidling til Europa

I europeisk historie har det vært en tendens til å se på den arabiske erobringen av Spania som en ny invasjon av «barbarer» på linje med invasjonene av germanere, slavere, magjarer og nordiske vikinger! Men disse folkene var bare organisert på stammenivå da de invaderte Europa. Araberne hadde derimot dannet et rike som i løpet av et par århundrer skulle bli bærer av den høyeste kultur og sivilisasjon mellom Atlanterhavet og Afghanistan.

Grensene mellom det muslimske Spania og resten av Europa var

såpass åpne at så vel handel som vitenskapelig og kulturell utveksling kunne finne sted. I dette forholdet var muslimene på mange måter de overlegne, både når det gjaldt politisk og militær organisasjon og kunnskap og kultur.

Gjennom de arabiske erobringene var arabisk blitt et verdensspråk. Vitenskapelig og filosofisk litteratur ble oversatt til arabisk, og etter hvert også skrevet på arabisk. Det arabiske språkets rolle hang uten tvil sammen med tanken om arabisk som et guddommelig språk. Denne tanken sprang ut fra læren om en himmelsk Koran på arabisk. Mens gresk hadde vært vitenskapens og filosofiens språk i Romerriket, fikk altså arabisk denne rollen i den arabiskdominerte verden, som nå strakte seg fra Spania til Sind.

Innflytelsen i Europa var selvsagt sterkest i Spania, hvor muslimene gjennom åtte sekler hadde betydelig politisk makt. Bruk av kunstig vanning i jordbruket er et eksempel på dette. Irrigasjon hadde vært en nødvendighet også før den arabiske erobringen, men araberne videreutviklet denne ut fra sine kunnskaper fra Midtøsten. I det spanske språket finner vi et tosifret antall ord med arabisk bakgrunn som betegner ulike sider ved kunstig vanning, og vi finner fremdeles arabisk vanningsteknologi i bruk i Spania. Med forbedret irrigasjon fulgte nye planter som krevde et varmt klima og en viss mengde vann, som sukkerrør, ris, appelsiner, sitroner, auberginer, artisjokker, aprikoser og bomull (Watt 1972:22). Til og med på norsk kommer ordene vi bruker for de fleste av disse jordbruksproduktene opprinnelig fra arabisk. (Se oppslagsdelen.)

Men hele Europa ble påvirket av kulturen muslimene brakte til Spania, særlig på disse områdene: handel og teknologi samt vitenskap og filosofi. Med dette fulgte en betydelig språklig påvirkning.

Handel har stått sentralt i islamske kulturer helt fra islams første tid. Islam har ofte fulgt handelsrutene når religionen har spredt seg, og knutepunkter for handel er blitt islamske sentra.

Spania, og til dels store deler av Europa, fungerte som en arabisk koloni i den handelen som nådde et høydepunkt mot slutten av det tiende århundret. Europa importerte forbruksvarer som europeerne så at araberne brukte, som finere tekstiler, smykker, tre- og lærarbeider. Eksporten bestod av råvarer og slaver. De viktigste råvarene var tømmer

og jern. Slavene var mennesker tatt til fange fra slaviske folkegrupper, og herfra har både arabiske og europeiske språk fått termen «slave».

Fra arabiske handelsfolk fikk europeerne ny kunnskap om sjøfart. En viktig del av seilteknologien som brakte Columbus over Atlanterhavet, hadde europeerne lært fra araberne. Araberne gav også betydelige bidrag til utviklingen av kart og kompass og andre sider ved navigasjonskunsten.

Kineserne var de første til å lage papir, og araberne brakte kunsten til Europa via Spania og Sicilia. For formidlingen av vitenskap og filosofi fikk papiret stor betydning, også før boktrykkerkunstens tid.

Oversettelser til arabisk

Den greske kulturen ble også videreformidlet til Europa av araberne. Flere kalifer tok initiativ til å få de greske verkene oversatt til arabisk. Mange av dem var allerede oversatt til arameisk av nestorianske kristne, og verkene ble oversatt videre til arabisk. Men fra midten av det niende århundret ble det vanlig å oversette direkte fra gresk. Hovedæren for dette framskrittet blir vanligvis gitt til Hunayn ibn-Ishaq (809–73), en nestoriansk kristen som arbeidet i det berømte «visdommens hus» i Bagdad, og som også var kalifens livlege. Han blir tilskrevet oversettelser av verker av blant andre Hippokrates, Galen, Platon, Aristoteles, Evklid og Arkimedes.

En annen medarbeider i «visdommens hus» var al-Khwarizmi fra byen Khiva sør for Aralsjøen. Selv om han arbeidet med både astronomi og geografi, var det hans matematiske arbeider som fikk størst betydning. Han regnes som grunnleggeren av algebra som disiplin, og begrepet algoritme er avledet fra det latinske navnet han ble gitt i Europa, Algorismus. Han tok i bruk titallssystemet, som araberne sannsynligvis hadde overtatt fra inderne, og al-Khwarizmi viste at dette var den greske tellemåten langt overlegent.

Arabisk medisin

Araberne var svært interessert i legevitenskapen. De viktigste verkene av Galen og Hippokrates ble snart oversatt til arabisk. I tillegg fikk ofte

kristne nestorianske leger viktige stillinger hos araberne. Etter at egne arabiske skoler var etablert, kom det en betydelig produksjon av medisinsk litteratur på arabisk. Fra perioden 800–1300 er medisinske verker fra over sytti forfattere bevart. De to viktigste av dem er ar-Razi (865–ca. 925), kjent i Europa som Rhazez, og Ibn Sina (980–1037), kjent i Europa som Avicenna.

Fra ar-Razis hånd er over femti arbeider bevart, og hans avhandling om kopper og meslinger ble oversatt til latin, gresk, fransk og engelsk. Han sto også bak et medisinsk leksikon som ble fullført etter hans død, der han presenterte greske, syriske, indiske, persiske og arabiske forfatteres syn på hver enkelt sykdom, supplert med hans egne kliniske observasjoner fra sykehuset hans i Bagdad, samt hans egen konklusjon (Watt 1972:37).

Selv om han her nevnes som lege, er kanskje Ibn Sina den største muslimske filosof gjennom tidene. Som mange andre av de framstående arabiske lærde dekket han en rekke fagområder. Hans bok *Medisinens kanon* er blitt betegnet som arabisk systematiserings høydepunkt og mesterstykke. Dette verket ble oversatt til latin i det tolvte århundret, og dominerte undervisningen i medisin i Europa i et halvt årtusen. Bare fra perioden 1400–1600 kjenner vi til 36 utgaver av verket på åtte europeiske språk, og i tillegg kommer utallige kommentarer.

Ibn Khaldun

Araberne overtok altså ikke bare kunnskap fra andre kulturer, men videreutviklet den, og i mange tilfeller skapte de nye disipliner. Her fortjener Ibn Khaldun (1332–1406) å nevnes spesielt. Han kom fra det nordvestlige hjørnet av Afrika. Hans forfedre kom fra Sør-Arabia og hadde hatt sentrale posisjoner i Sevilla i den arabiske storhetstiden. Ibn Khaldun reiste i mange år rundt i den muslimske verden og gjengav sine observasjoner i verket *Muqaddimah*, som er en introduksjon til historiefaget (Khaldun 1986). Forordet til dette verket regnes blant det ypperste i verdenslitteraturen, og Ibn Khaldun er blitt regnet som en grunnlegger av sosiologi som fagdisiplin. Hans arbeid viser også hvor utbredt vitenskapelig arbeid var i den muslimske verden på hans

tid. Han klassifiserer samtidens vitenskapsgrener i to hovedkategorier (Nasr 1987:63f):

– Filosofiske og intellektuelle vitenskaper
– Overleverte vitenskaper

Med til den første gruppen hører logikk, naturvitenskap (medisin og jordbruk), metafysikk (bokstavmystikk og alkymi) og vitenskaper som arbeider med kvantitet (geometri, aritmetikk, musikk og astronomi). Disse vitenskapsgrenene lå åpne for utforskning ved hjelp av menneskelig fornuft og intelligens.

De overleverte vitenskapsgrener kan en imidlertid bare lære ved hjelp av overleveringen, og dette gjelder Koranen (dens fortolkning og resitasjon), *Hadith* (overleveringer fra Muhammeds tid), den hellige loven, teologi, sufisme (islamsk mystikk) og språkvitenskapene (grammatikk og litteratur).

Her kan en spørre om ikke plasseringen av språkvitenskapene blant de overleverte vitenskaper er preget av det arabiske språkets særstilling, jf. om Koranen i kap. 8.

Overføring til Europa

Den kunnskapen som på denne måten ble tilført, samlet, utviklet og formulert på arabisk, ble etter hvert formidlet til Europa. Dette skjedde stort sett via de muslimske brohodene i Spania og på Sicilia. Særlig er det en blomstringsperiode i Spania fra årtusenskiftet. Maurerne i Spania tok del i den faglige bearbeidingen av de filosofiske og vitenskapelige verkene som var oversatt fra andre språk, og føyde til ny kunnskap. Arabisktalende kristne og jøder tok også del i denne prosessen, som for eksempel den jødiske legen og filosofen Maimonides (d. 1204).

Etter at Toledo var erobret av de kristne i 1085, fortsatte mange muslimer og arabisktalende jøder å bo i byen. Raimundo, som var erkebiskop av Toledo i perioden 1125–1151, oppmuntret europeiske lærde til å komme til byen på grunn av de mulighetene dette innebar. I løpet av det tolvte århundret ble det satt i gang et storstilt oversettel-